

Boghvede

Af *Svend Frederiksen*

Det var almindeligt fortalt på Åsum-egnen i mine drengeår, at boghveden var bragt til landet af sigøjnere. Tilsvarende sagde manovre i Vestjylland, at det var taterne, der var kommet med den, hvisårsag hoghveden kaldtes taterkorn.

Det lyder meget romantisk, at boghveden sådan halvvejs skulle være smuglet ind i landet. Det reelle er vel, at ingen ved, når og hvor den er kommet til Danmark.

Første gang, boghvede er nævnt, er i Dalum nonneklosters jordebog 1533.¹⁾ Den er forfattet af kansler Johan Friis til Hesselager, hvis to søstre var klosterets sidste nonner.

I fortællelsen over, hvad nonnerne skal have, står blandt meget andet: „tre tønder bouuedegryn“. Om denne boghvede så er dyrket på Fyn eller er en indført vare, er ikke ganske klart. Jeg har forgæves eftersøgt boghvededyrkning i klosterets mange jordebøger. Der er ikke et eneste sted nævnt *boghvedelandgilde* fra klosterets vidtspredte fynske gods.

1562 er der imidlertid uomtvistelige beviser for, at der i stor udstrækning er dyrket boghvede på Fyn – ihvertfald på Odense-egnen.²⁾

St. Knuds klostres tjenerne (d. v. s. fæstebønder) i Pårup, Stenløse, Ubberud og Åsum sogne blev det år forsamlet af klosterfogeden, Peder Ibsen, og blev i priors overværelse med præsterne på alle sognemænds vegne således forligte, at mændene, som nu besidder gårdene i samme sogne, og deres efterkommere skulle selv beholde deres boghvede (tiende) og give gryn derfor: af hele gårde en opmålt (d.v.s. topmålt) skæppe gryn. Af de andre:

en strøgen skæppe – tre fjerdingkar– eller en halv skæppe efter de registre, som hver præst haver. Og når boghveden slår sig (mislykkes), da skulle de give jafnet (æqvivalent) af andet korn.

De forskellige skribenter, der i 1600-tallet omtaler boghveden, er enige om, at den har en særlig tilknytning til Fyn.

Simon Pauli skriver i sin urtebog (1648), at han ikke behøver at beskrive boghveden, „efterdi at den er saa gemen en Vext her i Danmarckis Rige, oc besynderlg udi Fyen oc Sieland, huor den megit blifuer dyrcket oc saæt.“

Arent Berntsen, er mere udførlig i sin „Danmark og Norges fructbare Herlighed, 1653“:

„— — — saa er i lige Maade den heel tørre Sand Jord synderlig beqvem og Fructbar til Boghvede, paa hvilken Sæd oc derfor dette Lands (Fyn) Indbyggere, mere end andre Landes (Jylland, Sjælland, Lolland) dem særdeles meget beflitte, saa at det ofte sees gandske Bymarcker som nesten med jdel Boghvede er tilsaaede. Og det efterdi samme sandige tørre Marche til forn. Sæd er saaledis tilegnet, at den der udi slig Mengde skreffne voxer, at aff dessen skiøne Boghvede Gryn, som Indvaanerne vide at berede, de iche allene sig selff til god Ophold oc nafnkundig Spise jdelig kunde haffve at bruge, Men endoc med det øfrige omliggende Lande kunde forsørge.“

I margin ud for dette står, uden kommentar af nogen art: „Fynbogrød“. Det er nok for at bringe i erindring, at sådan benævnes boghvedegrød mand og mand imellem landet over.

Rejsebogsforfatteren, professor Holger Jacobæus skriver i 1672,³⁾ at han på hjemrejse fra Holland til Danmark kom til den liden by Assens, udi Fyn, hvor han „kom i logement hos Postmesteren, som tilforn hafde været Lackeye, fich fynbo-grød om Afftenen, de siger, naar fynboen gaar forbi en ager med bouhvede rocker hand med hagen.“

Andet sted i den samme bog skriver han, at Fyn berømmes for tre ting: „miød – eble – grød.“

I Rigsarkivet er der en del oplysninger om boghvededyrkning landet over i 1600-tallet. Men da det her drejer sig om fynsk boghvede, er der kun gjort et beskedent udpluk:⁴⁾

Kronens Fadeburslen

På *Faurholm* blev der 1620 sået 3½ td. boghvede. 1630 12 td. 1 skp., men kun avlet 7 td. 2 skp.

På *Esrom* er der 1641 sået 10 td. boghvede og avlet 9 pund.

På *Lille Ladegård* blev der 1630 sået 10 td. 2 skp. boghvede og høstet 10 td.

På *Abrahamstrup* høstedes 20 td. boghvede i 1620; 1630 blev der sået 4½ td., men ifølge et tingsvidne intet høstet.

På *Sorø Klosters Ladegård* såedes 1599 23½ skp. boghvede og høstedes 33 skp. 1642 såedes 5½ td. og avledes 6 td.

På *Sorø Klosters Store Ladegård* såedes 1645 8 td. boghvede og høstedes 25 td.

På *Skanderborg Slot* såedes 1598 12 td. 2 skp. boghvede og avledes 7 td. 1609 såedes 1 td. ½ skp. og høstedes 4 td. 1609 såedes 1 td. ½ skp. og avledes 4 td. 1619 såedes 19 td. og høstedes 102½ td.

På *Aakjær* såedes 1598 4 td. boghvede og avledes 5 td. 1619 såedes 15 td. 5 skp.

På *Skødemarksgård* (Koldinghus Len) såedes 1620 4 td. boghvede og høstedes 13 td.

Kronens bortforleuede Slotte og Ladegaarde

Dalum Kloster såede 1645 15 skp. boghvede, avlede 2 fold.

Tranekjær Slots Ladegård. 1647 sås 3 td. boghvede, 1648 4 td., men 1661 er der ikke sået boghvede.

På *Bygholm* såedes 1624 20 td. boghvede. 1639 74 td. rug, 72

Til højre træsnit fra en belgisk urtebog af Rembert Dodoens, Antwerpen 1533; til venstre sølvboghvede efter Gustav Hegi „Illustreret Flora von Mitteleuropa“, bd. 3.

td. byg, 240 td. havre og 22 td. boghvede. Avlen blev: 369 td. rug, 175 td. byg, 667 td. havre og 9 td. boghvede.

På *Hald Slot* såedes 1612 3 td. boghvede. 1623 11 td. 2¹/₂ skp. 1645 og 1662 såedes ikke boghvede.

Kalø Slots Ladegaard sår 1645 6¹/₂ td. boghvede og høster 20 td. 1662 sås 10 td., men der er intet anført om høst.

De mange tal fortæller, at omkring 1600 var boghvededyrking ret udbredt i Danmark, men med meget varierende udbytte, fra det ret tålelige til det rent jammerlige. Det sidste falder næsten mest i øjnene. Dyrkningsvanskeligheden illustreres levende i et par breve fra fogeden på Avnsbjerg, Mikkel Andersen, til hans herskab, Christopher Gjøes enke, fru Birgitte Bille:⁵⁾

14. juni 1587: „-- Kornet trives vel. Der er sået 31 td. 4¹/₂ skp. byg og 15 td. 3¹/₂ skp. boghvede. --“

22. juli 1587: „-- Alt vel. Kornet står godt med undtagelse af boghveden, som frøs bort næstforrige torsdag. --“

I Kommissionsmatriklen af 1661–62 er angivet den samlede udsæd for forskellige herregårde landet over:

Sjælland:

18 Herregårde. Ingen har sået boghvede.

Fyn:

22 gårde, hvoraf kun to har sået boghvede (Marsvinsvold 2 td., Søby Søgård 5 td.).

Udsæden på samtlige gårde er 800 td. rug, 593 td. byg, 181 td. havre, 54 td. blandkorn, 7 td boghvede.

Sidstnævnte sædart er ca. 0,4 % af den samlede udsæd.

Langeland:

12 gårde, hvoraf kun 1 har sået boghvede (Skovsgård 3¹/₂ td.). Udsæden på samtlige gårde er 284¹/₂ td. rug og byg, 51 td. rug,

67 td. byg, 92 td. havre, $3\frac{1}{2}$ td. boghvede. Sidstnævnte sædart er ca. 0,6 % af den samlede udsæd på 498 td.

Jylland:

232 gårde, hvoraf kun 35 har sået boghvede. Udsæden på samtlige gårde er $4150\frac{1}{2}$ td. rug, $4093\frac{1}{2}$ td. byg, $8699\frac{1}{2}$ td. havre, $150\frac{1}{2}$ td. boghvede. Sidstnævnte sædart er ca. 0,8% af den samlede udsæd på 17394 td.

Måske er dette lille udpluk ikke fuldgældigt, men det viser unægteligt, at Jylland har dobbelt så stor boghvedeudsæd som Fyn. På den anden side skal det ikke lades ude af betragtning, at alle den tids skribenter peger på Fyn som boghvedens hjem frem for andre egne.

Der skal vendes mange blade, før dette spørgsmål kan klares.

Når boghvededyrkning var så udbredt på Odense-egnen, som foranstående overenskomst med St. Knuds Klosters bønder lader formode, så ligger det nær at antage, at boghvede vil være at finde blandt de forskellige *landgildeydels*, der var et meget broget udpluk af alt, hvad bonden havde i hænde fra fodernød og gæs til langhalm og humlestager.

Men i den fynske amtstuematrikel eller landgildematrikel fra 1664, hvor hver gårds landgilde er anført, er der – med en enkelt undtagelse, nemlig en gård i Jullerup, Melby sogn, Rugårds matrikel, som yder „1 pund biug, 1 skp boughuede og 1 ørte aur“ – ikke et eneste sted, hvor der gives boghvede som landgilde.

Noget kan der dog pletvis findes i matriklerne om boghvede. I nogle af dem og for nogle sognes vedkommende er der ude i margin ud for landgilden noteret, hvad pågældende gård årlig kan så af de forskellige sædarter.

Som eksempel kan anføres en gård fra Sanderum sogn, Odensegård amt, Dalum Klosters tjener:

<i>Landgilde</i>	<i>Udsæd</i>
1 otting smør.	Rug 2 ¹ / ₂ td.
3 ørter roug.	biug 3 td.
1 pund biug.	aur 3 td.
12 skp. biug aff østerløff iord.	boughuede 5 skp.
15 skp. aur landgilde.	
24 skp. aur gæsterie.	
1 får.	
1 lamb.	
2 gies.	
2 skp. aur.	
4 høns.	
20 egg.	
1 les høe.	
1 mark liusegarn.	
1 oxe at stalde.	

Af de 47 sogne, der er indført i Odensegårds matrikel,⁶⁾ er der noteret udsæd af boghvede for 17. Det er dem, der ligger nærmest Odense, og som for størsteparten forhen har været kloster- og kirkegods, så jeg tænkte uvilkårligt: Mon ikke klostrene havde mere at gøre med boghvedens komme til Danmark end sigøjnerne?

Men da jeg så fik bladet Assens amts matrikel igennem og så, at af amtets 19 sogne noteredes de 14 for boghvede, så lod jeg den tanke fare.

Af de fynske landgildematrikler har alene Odensegård, Nyborg, Svendborg og Assens notater om boghvede. Og så er oplysningerne fra de øst- og sydøstlige herreder endda meget mangelfulde. Gudme herred har kun oplysning om Hesselager sogn, hvor der er 9 boghvededyrkere. I Sunds herred dyrkes der boghvede i Ollerup, Egense og Brejninge. På Hindsholm er der en enlig boghvedeavler i Stubberup sogn og iøvrigt ingen.

Derimod er Salling herred en udpræget boghvedeegn. Her er der sået boghvede overalt, mest i Jordløse, Diernisse og Svaninge sogne. Almindeligvis er der sået 2 til 4 skæpper på hver ejendom, dog er der i sidstnævnte sogn adskillige, der sår 1 tønde, ja en enkelt drister sig endog til at prøve med 2 td. 2 skp.

Hindsgavl, Ruggårds og Langelands amt har intet om boghvede.

At søge oplysning om boghvededyrkning i landgildematriklerne er som at læse i en bog, hvor hverandet blad er borte.

Alligevel tror jeg, at det nogenlunde stemmer med virkeligheden, anno 1664, når der regnes med, at der dyrkedes mest boghvede i et bredt bælte midt over Fyn fra Odense fjord til Fåborg-Assens. De samme egne, som halvandet hundrede år senere af professor G. Begtrup blev udpeget som særlig boghvedeegn.

I opmålingsmatriklen af 1682 er boghveden på en måde ligestillet med de andre sædarter. Efter at jorden var opmålt, blev dens dyrkningsværdi vurderet af særlig udnævnte skønsmænd. Den deltes i fire klasser: bygjord, rugjord, boghvedejord og havre jord. Betegnende nok er boghvedejorden næstlavest.

Det ligger ikke lige for hånden at finde noget om boghvededyrkning i ældre tid, så selv mindre oplysninger noteres med tilfredshed.

1695 kom der en forordning om ryttergodsets forhold,⁷⁾ hvori det indskærpedes, at der ved skifter ved gården skal blive, hvad der er nødvendigt til dens drift: kreaturer, redskaber og sædekorn. Som følge heraf giver mange af ryttergodsskifterne udmærkede oplysninger om, hvad der er eller agtes sået på den pågældende gård.

I ryttergodsskifter 1681–1701 fra det fynske rytterdistrikt⁸⁾ har jeg gennemgået 391 skifter. 97 gårde agtede at så eller havde sået ialt 424 skæpper boghvede eller ca. 4½ skp. for hver ejendom.

I ryttergodsskifter 1747–1750⁹⁾ er der gennemgået 346 skifter. 71 gårde agtede at så eller havde sået 1102 skp. boghvede, ca. 15

skp. pr. ejendom. Det vil sige, at i løbet af 50 år er udsæden cirka tredoblet.

At sammenligne sogn med sogn, hvad boghvededyrkning angår, på grundlag af disse tal kan ikke være særligt rationelt. Det er højst tilfældigt, hvor dødsfald er sket de pågældende år, men det kan dog lige nævnes, i hvilke sogne gårdene har den største boghvedeudsæd: Sanderum, Hjallese, Ubberud, Pårup, Trøstrup-Korup, Vissenbjerg, Brylle, Fangel og Verninge. Adskillige sår 12–15 td. land.

I ryttergodsskifter 1762–1765¹⁰⁾ er der gennemgået 154 skifter. De er ikke særlig meddelsomme. Det sædvanlige er, at der skrives til fødekorn og udsæd er det fornødne korn på loftet. Kun i fem tilfælde er der tal. De meddeles nedenstående for at give et indtryk af, hvad der dyrkedes af boghvede i forhold til andet korn.

1763	Sanderum	...	9 td. rug.	7 td. byg,	10 td. havre,	2 td. boghvede
1763	Stige	3 td. rug.	3½ td. byg,	2 td. havre,	0 td. boghvede
1764	Brylle	8 td. rug.	2 td. byg,	8 td. havre,	2 td. boghvede
1764	Brylle	7 td. rug.	1¾ td. byg,	5½ td. havre,	1¾ td. boghvede
1764	Ejby	8 td. rug.	10 td. byg,	3 td. havre,	¾ td. boghvede

Når i beregning medtages, at boghvede tilsår dobbelt areal i forhold til andre kornsorter, så skulle boghvedearealet for disse fem ejendomme være ca. 13 % af det samlede areal. En ret betydelig part. Den fynske boghvede kulminerede nok i sidste halvdel af 1700-tallet.

1780 udsendtes på „Det kgl. Landhusholdningsselskabs“ foranledning og bekostning en pjece i 2000 eksemplarer: „Agerdyrknings Katekismus til Underretning for Landmanden i Danmark“. Heri skriver forfatteren, den senere amtmand i Sorø, Esaias Fleischer, blandt andet om boghvede:

„— — — det synes, at gud har skabt denne Sæd allene for de Jorder, som intet duer til andet, at de dog skulle gøre nogen

Nytte, thi de mest sandede og lette Marker kan dog bære den frem.“

Heraf kunne måske udledes, at nu var Jylland boghvedens hjem, men endnu omkring 1800 nævner de forskellige forfattere dog stadig Fyn som boghvedens land.

Frederik Thaarup skriver i sin „Veiledning til det danske Monarchis Statistik, 1794“, om de forskellige kornarters udbredelse: hvede på Lolland, byg på Sjælland og rug i Jylland. „Boghvede dyrkes fornemmelig på Fyn.“

I professor G. Begtrup's stort anlagte, på indberetning fra ridefogder og præster baserede „Beskrivelse over Agerdyrknin- gens Tilstand i Fyen, Langeland, Ærø, Lolland og Falster, 1806“ er der adskilligt om boghveden på Fyn:

„— — — saaledes er den Del af Landet som tager sin Begyn- delse i Verninge forbi Bellinge til henimod Dalum meget skarpt, ligeledes Brylle, Brendekilde og Store Ubberud Sog- ne, og det hele fra Billesbølle til Vissenbjerg. *Hovedsæden* er Boghvede Rug og Havre.“

Det er netop de samme egne, som ifølge rytterskifterne 1747–1756 var udprægede boghvedeegne.

„— — — I Sallinge og Baag Herreder dyrkes ogsaa meget Bog- hvede, derimod er den sjælden paa Østfyn og paa Svend- borgeggen.“

Om Assens amt skriver han:

„— — — det har for det meste muldsandede Jorder, men dog er i dette Amt Boghveden *en Hovedsæd*.“

Denne udtalelse bringer uvilkårligt matriklen af 1664 i erindring, hvor Assens-egnen netop var en udpræget boghvedeegn.

Videre skriver han:

„— — — I Odense Herred saas særdeles megen Boghvede, et helt Læg, naar Jorden er sandet.“

Her kommer jeg i tanker om en indberetning fra 1783 fra herredsfogden i Ravnebjerg herred om kornavlen i herredet (Ravnebjerg Herredsfogeds Arkiv. Indkomne Breve 1778–1785):

1. Bellinge, Fangel, Trøstrup-Korup, Verninge og Brylle har den meste udsæd af rug og havre,
2. Åsum og Pårup sogne sår mest rug og byg,
3. Ejby, Hunderup og St. Hans sogne haver mest til udsæd byg.

Boghvede er ikke nævnt, endsige at det er en hovedsæd.

Begtrup har en tabel over gennemsnitsudførslen af kornvarer fra Fyn for årene 1802, 1803 og 1804, hvorefter boghveden heller ikke spiller nogen stor rolle:

Hvede	1256 td. á 38 mark
Rug	30615 td. á 32 mark
Byg	52522 td. á 21 mark
Havre	80305 td. á 13 mark
Boghvede	395 td. á 32 mark

Boghveden er ca. 0,2 % af den samlede udførsel, så den kan langt fra kaldes „en hovedsæd“.

I Åsum sogn holdtes 1830 en tiendekommissionsforretning,¹¹⁾ der skulle fastlægge præstetienden til „korn i skæppe“ mod hidindtil „korn i kær“.

Hver enkelt tiendeyder skulle opgive, hvad han årlig såede af de forskellige kornarter. For Åsum bys vedkommende var der ikke en, der angav boghvede, hvorimod 3 gårde i Rågelund, samme sogn, oplyste, at de årlig såede 2–3 skp. boghvede hver. I dette sogn var det åbenbart ved at være forbi med boghvedeavlens, men i adskillige andre egne af Fyn stod den endnu i fuldt flor.

Herom siger Jacob Aall Hofman Bang i den 1843 udarbejdede „Odense Amt beskrevet efter Opfordring af Det kgl. Landhusholdningsselskab“:

„Boghveden spiller i enkelte Egne af det nordlige Fyn endnu en stor Rolle hos Bonden, og i Lunde, Skam, Skouby, Vends og Odense Herreder dyrkes overalt en Del af denne Sæd.“

Det var nok ikke helt forkert, når vi i mine drengeår eftersnakkede folkene på Nordvestfyn:

„Røv aa bøve haar vi nøve,
men havri den er smaav i jovr“.

Statistikken kan fortælle en hel del om boghveden gennem tiderne. Biskop Erik Pontoppidan er så vidt jeg kan se den første, der har forsøgt sig med at sætte boghveden i tal. I „Økonomisk Balance, 1759“ angiver han kornudsæden i Danmark:

Rug og Hvede	348406 td.
Byg	348406 td.
Havre	566818 td.
Erter og Vikker	65000 td.
Boghvede	65000 td.

Tallene er anslået. For boghveden måske for højt, men det er vanskeligt at bevise eller modbevise.

Boghvedens status i Danmark 1861–1937 efter „Danmarks Statistik“, som følgende tabel viser (Hundrede hektar):

<i>Landomraade</i>	1861	1876	1888	1896	1907	1915	1925	1937
Sjælland	15	3	3	2	1	0	1	0
Bornholm	1	0	0	0	0	0	0	0
Lolland-Falster	1	0	0	0	0	0	0	0
Fyn og Langeland	29	10	8	3	1	1	0	0
Sydøstlige Jylland	88	62	62	26	15	9	4	0
Nordlige Jylland	7	9	11	4	2	1	0	0
Sydvestlige Jylland	131	136	141	83	43	22	9	0
Hele landet	272	220	225	118	60	33	14	0

Fyn glider ud, Sydvestjylland dominerer.

Det store fald i boghvedearealet fra 1888 til 1896 har sin særlige forklaring. Fra ca. 1800 dyrkedes der to boghvedesorter her i landet: 1. Den oprindelige („den gamle danske“, „den brunstænglede“, *Fagopyrum esculentum*) og 2. en nyindført („den grønstænglede“, „den tartariske“, „den fehmerske“, „den sibiriske“, „den russiske“, „den tyrkiske“, *Fagopyrum tataricum*). Kun den første sort brugtes til gryn fremstilling. Den anden var grovere og mere fyldig af vækst og havde særlig tykskallede frø. Den brugtes kun som grønfoder og grøngødning.

Professor Begtrup omtaler både fra Fyn og Jylland de mænd, der afprøvede denne nye sort. På Fyn provst Boesen, Vigerslev, og i Jylland kammerherre Rosenørn Teilman på Nørholm. Ved omtalen af den sidste er bemærket, at boghveden, han dyrker, er indført fra Rusland. Det er dog ikke ganske klart, om det er kammerherren, der var importør.

Indtil efter 1888 var Statistisk Departement ikke klar over, at boghvede og boghvede kunne være to ting, der hver for sig brugtes til særlige formål. Det blev rettet efter 1888, og hver sort blev rubriceret, hvor den rettelig hørte hjemme. Heraf halveringen af arealet med boghvede til modenhed fra 1888 til 1896.

1881 er boghvedearealet ifølge Danmarks Statistik nede på ca. 1,9 % af det samlede kornareal. Der dyrkedes 36628 td. land med boghvede og 1890210 td. land med hvede, rug, byg og havre.

Bemærkelsesværdigt er det, at i tiåret 1. okt. 1874–30. sept. 1884 var der en gennemsnitlig årlig overskudsindførsel til Danmark af 10000 td. boghvede og 2¹/₂ million pund boghvedegryn.

Efter 1935 er boghvede ikke opført selvstændigt i statistikken, men slået sammen med hør, hamp og andre afgrøder. Sagt på en anden måde: der dyrkes ikke mere *nævneværdigt* med boghvede i Danmark.

Den tatariske boghvede – senere kaldt sølvboghvede – dyrkedes i beskedent omfang op til første verdenskrig som grønfoderplante. Det er den eneste boghvede, jeg har oplevet, og den står i min erindring i en særlig festlig glans. Det var som selve høj-

sommeren, når den hvidblomstrede mark lå skinnende i solen med tusinder af honningsøgende bier surrende hen over den i solflimmeret.

Det foranstående om boghvededyrkning er i nogen måde i bred almindelighed og store træk, men hvordan tog sagen sig ud, set i forhold til den enkelte bondes arbejde og økonomi?

Dette spørgsmål kommer vi ind på livet ved at blade i et par gamle optegnelsesbøger fra en Åsumgård, spændende over perioden 1776–1817.²⁾ Gården er matrikelnummer 14 af Åsum by og sogn. Optegneren er Peder Jacobsen Walther (1746–1829), ejer af gården fra 1776 til 1819. Han havde i sin ungdom været skriver og ridefoged og fra den tid bevaret vanen at gøre notater.

Indtil 1793 lå Walthergårdens jorder i fællig med de andre Åsumbønders jorder og måtte følge byens sædvanlige omdrift i et trevangsbrug: hvile – byg – rug – hvile – byg o. s. v. Det skal ikke forstås på den måde, at det år, der var bygmark, var der kun byg i marken, og det år, der var rugmark, var der kun rug. Der kunne udmærket være agre med byg, havre, hør, ærter eller boghvede i rugmarken. Derimod var der aldrig rug i bygmarken. Rugen skulle vinter og forår være hegnet mod løsgående kreaturer, så det var nødvendigt, at den var på ét sted.

Walther havde i de tre bymarker ialt 133 agre spredt imellem byens øvrige 726 agre. Normalt såede han boghveden i den mark, der var bygmark, og i fra 4 til 9 agre. Undtagelsesvis prøvede han i rugmarken (1790). Herudover forsøgte han på overdrevet et par år – 1787 hestehauge og 1791 kohauge – med at bryde en ager op, hegne den og så boghvede. Det var en adfærd, der skarpt misbilligedes af alle landøkonomer,¹³⁾ men ikke desto mindre var almindeligt brugt.

Han såede årlig fra 4 til 24 skæpper boghvede, mest i de første år. Med nogen usikkerhed regner jeg det ud til, at han har sået 3 skp. pr. td. land. Christine Reimer angiver i „Nordfynsk Bondeliv“ udsædsmængden til 2 skp. pr. td. land. Statskonsulent Kristian Hansen (Salomonsens Leksikon og Dansk Landbrugs Hi-

storie) regner med 4 skp. Og endelig har professor Begtrup en td. på 14000 kvadratalen, så meningerne er ret delte.

En gammel bonde på Holev mark,¹⁴⁾ der i sine yngre år havde været boghvedeavler fortalte mig i 1918 om denne avl:

Boghveden skulle sås 3. juni, og såkarlen skulle sidde baglæns på et gammelt øg, der galoperede hen over marken. Hvis det ikke kunne praktiseres, skulle sædemanden tage tre korn i hånden for hvert kast, men de to skulle lægges tilbage i såkurven igen. En vellykket boghvedemark skulle stå så tyndt, at et får med to lam kunne ligge der uden at trykke en stilk.

Han berømmede meget boghvedegrøden, men glemte heller ikke at fremhæve et biprodukt: avnerne. I mange år torvede han i Odense, og hver vinter havde han en sæk halvt fyldt med boghvedeavner til at stikke benene i. Så kunne han altid „hytte fødderne“.

Gamle Jens Larsen, Biskorup mark,¹⁵⁾ fortalte om det samme emne: Han var med på den strenge februarur fra Dannevirke til Dybbøl i 1864. Den var slem. Men det var dog værre ved vintertid at køre fragttur med heste og vogn fra Odense til Middelfart. Havde han ikke på de ture haft sin gode sæk med boghvedeavner, så var han sikkert frosset ihjel.

Høstudbyttet af boghvede var meget varierende, hvad et lille udpluk af Waltherbøgerne nøksom viser:

1785	saet 17 skp. boghvede, avlet 10 skp. c. 0	fold byg 3	fold
1786	saet 13 skp. boghvede, avlet 32 skp. c. 2 ^{1/2}	fold byg 2 ^{3/4}	fold
1787	saet 24 skp. boghvede, avlet 27 skp. c. 1	fold byg 5	fold
1789	saet 16 skp. boghvede, avlet 63 skp. c. 4	fold byg 6 ^{1/2}	fold
1790	saet 14 skp. boghvede, avlet 68 skp. c. 5	fold byg 5	fold
1791	saet 13 skp. boghvede, avlet 56 skp. c. 4	fold byg 5	fold

Det største udbytte, Walther kan notere, er for årene 1798 og 99 med henholdsvis 9 og 10 fold, Christine Reimer angiver 10 fold som maksimalt udbytte. Statskonsulent Kristian Hansen taler derimod om 20 fold, og professor Begtrup har de samme tal. De

store afvigelser beror måske på, at opgivelserne stammer fra forskellige tider?

At boghvede var en vanskelig afgrøde – en lotteriafgrøde – er alle enige om. Men hvori de største dyrkningsvanskeligheder bestod, har jeg aldrig rigtig set præciseret.

Den var meget ømfindelig for nattefrost, derfor den sene såning. Ved den jyske vestkyst kan den på grund af havgusen ikke trives førend fire mil inde i landet. Den sene såning gav en sen høst og dermed vanskelig bjergning og større spildsomhed. Måske var der problemer med bestøvning? Eller var det kulde og regn? Årsagerne kender jeg ikke, men virkningen kan aflæses i høstudbyttet.

H. C. Andersen lader i „Boghveden“ den natlige lynild være ødelæggende for dens blomster. Jeg har set adskillige boghvedemarken om morgenen efter natligt tordenvejr, men aldrig bemærket noget særligt. Måske har Andersen behandlet emnet med en vis digterisk frihed for at kunne få et eventyr ud af det?¹⁶⁾

Derimod er han helt på realiteternes faste grund, når han i „O.T.“ lader kammerjunkerens tale om grise:¹⁷⁾ „– om den grønne Boghvedes Kraft, var det han talte, hvorledes Svinene som åd den, bleve, som vare de gale, derfra skrev det sig vist om Djævelen, der var faret i Svinene, kun kulsorte Svin kunde fordøje den grønne Boghvede, havde een eneste hvid Plet paa Kroppen, saa blev den ene Plet syg.“

Den omtalte svaghed – en slags soleksem – gik værst ud over hvide får. De fik rindende øjne, hængende ører, vaklende gang, var i det hele i ynkværdig tilstand, men sygdommen var dog sjældent dødelig. Dyrene blev kun syge, såfremt de var i sollys, når de åd boghvede.

Hele dette forhold er behandlet af lysforskeren og nobelpristageren Niels R. Finsen i „Dania“ 1895.

Når boghvedens dyrkningsværdi skal sammenstilles med kornsorterne, vil det være naturligst at sammenligne med byg.

Boghvedens første minus er, at den enkelte år kan helt mislykkes, hvilket byggen yderst sjældent gør. Det andet er dens min-

dre udbytte pr. arealenhed. Foldudbyttet, d. v. s. udsæd divideret op i høstudbytte, kan vel være hip som hap for begge parter, men der såedes kun en halv tønne boghvede, men en hel tønne byg pr. tønne land. Med et foldudbytte på 10, blev der 10 td. byg, men kun 5 td. boghvede pr. td. land.

Og endelig det tredje minus: Der skulle 3 td. boghvede og kun 2 td. byg til at fremstille 1 td. gryn.

Det er forståeligt, at boghveden lige så stille gled ud af om-driften, da bønderne begyndte at tænke lidt på driftsøkonomi.

Hvor meget eller hvor lidt den egentlig betød i datidens landbrug, får vi et indtryk af ved påny at kigge i Walther-bøgernes notater:

1784	avlet 223 td. korn og 12 td. boghvede eller ca. 5,1%
1785	avlet 156 td. korn og 1 td. boghvede eller ca. 0,6%
1786	avlet 145 td. korn og 4 td. boghvede eller ca. 2,7%
1787	avlet 243 td. korn og 3 td. boghvede eller ca. 1,2%
1788	avlet 153 td. korn og 4 td. boghvede eller ca. 2,6%
1789	avlet 194 td. korn og 8 td. boghvede eller ca. 4,1%
1790	avlet 195 td. korn og 8 td. boghvede eller ca. 4,1%
1791	avlet 183 td. korn og 7 td. boghvede eller ca. 3,7%

Tallene viser med al ønskelig tydelighed, at boghveden ikke på Åsum-egnen har været nogen „Hovedsæd“ eller haft nogen afgørende betydning for økonomien.

Men at boghveden havde en stor plads i fynboernes hjerte er uomtvisteligt. Den gamle husmand,¹⁸⁾ der mindedes fastelavnssridning i Rønninge med boghvedegrød „duet“ i pæremost hos oldermanden, tilføjede resignerende: „Da var det minsæl værd at leve“. Og den gamle herregårdsforpagter, Syberg Petersen, der i 1918 mindedes sin barndom på Ulriksholm, Kølstrup sogn,¹⁹⁾ følte formelig at „tænderne løb i vand“, når han kom til at tænke på boghvedegrød „duet“ i most.

Fynboen, skoledirektør With, der skrev den berømmelige kære-
stevise om Maren Knudsdaadder, vidste nok, at en fynbo, der ikke

var glad for boghvedegrød, måtte sjæleligt være helt ude af balance, hvorfor han også lader Maren Knudsdaadder klage:²⁰⁾

„– i bovegrynsgrø har jæ ingen behav,
denj har faa mej hverken lovt eller smav.
i javs satte jæ hele klatti
lie ner te katti.“

På en måde kan det siges, at denne fynboernes glæde ved boghvedegrød er bleven tinglæst. I mangfoldige aftægtskontrakter – jeg har fundet 13 i tingbøgerne – betinger de gamle gårdmandsfolk sig blandt meget andet i årlig ydelse 3 skp. boghvedegryn – en ydelse, der gentages i kontrakt efter kontrakt.

Tre skæpper boghvedegryn – hvad er nu det?

1 tønde boghvedegryn havde en vægt af ca. $10\frac{1}{2}$ lispund – 1 lispund var 16 pund – 1 pund var 500 gr. 1 td. var 8 skp.

Husholdningskonsulent Kamma Aakjær, Ringe, har venligst fortalt mig, at til en gryde boghvedegrynsgrød skulle der tages 2 liter sødmælk og 220 gr. gryn. Heraf blev der en portion beregnet til 6 personer. Følgelig må 36,6 gr. boghvedegryn give en portion grød, og en skæppe boghvedegryn à 10500 gr 287 portioner, 3 skp. 861 portioner!

Det vil sige, at med 3 skp. boghvedegryn i årlig aftægt var to gamle gårdmandsfolk så rigeligt sikret den daglige portion boghvedegrød alle deres livs dage.

I 400 år – fra ca. 1500 til ca. 1900 – havde boghveden, denne mærkelige asiatiske blomst, et hjemsted på Fyn. Mest udbredt var den i slutningen af 1700-tallet. Kun i få egne blev den „en Hovedsæd“, men den omfattedes over hele øen med stor interesse og venlighed – ikke mindst når den kom på bordet som boghvedegrød.

Dette er et lille bidrag til dens historie, hvori der endnu er mange dunkle punkter.

Noter:

1. „Samlinger til „Fyens Historie og Topografie“. Fjerde bind, 1867. Side 313: Dr. phil. O. Nielsen: „Dalum Klosters Jordebog“.
2. Vedel Simonsen: „Odense Byes ældre Historie. 1844“. Andet bind, andet hefte.
3. Holger Jacobæus. Professor f. 1650. d. 1701. Rejsebog 1671–1699, udgivet 1910 af Vilhelm Maar.
4. Efter Christen Christensen: „Agrarhistoriske Studier“ 1. Bind.
5. Geh. Arkivet. Dansk Samling. No. 600, Litra g.
6. Odensegaard, Ruggaard, Assens, Hindsgavl og Langelands matrikel findes i genpart på Landsarkivet, iøvrigt Rigsarkivet.
7. Forordning af 10. aug. 1695 III Kap. Punkt 29.
8. Ryttergodsarkivet, Skifteprotokol I. og II. Landsarkivet.
9. Ryttergodsarkivet, Skifteprotokol X. 1. og 2. Landsarkivet.
10. Ryttergodsarkivet, Skifteprotokol XVI. Landsarkivet.
11. Protokol hos Proprietær Knud J. Møllegaard, Aasumgaard.
12. Landsarkivet.
13. Ifølge „Fyns Vedtægt 1492“ (Geh. Ark. Aarb. V 78) måtte ingen tage mere i overdrevet „end som hannem falder udi Del og udi Reb og Raft.“ Men bymændene holdt sig ikke dette efterrettelig. I „Lassens Relationer om Stifternes Tilstand“, 1735 (R.A.) indberetter ridefogden på friherreskabet Einsidelsborg, Jacob Jacobsen, Bolmerod, 18. juni 1735: „– Her gaar og endeel paa ald Slettens Eigne udj Svang, som er Almuen selv til Stor skade med de mange Unyttige indheigninger, der af felleden indtages.“
14. Lars Jensen, Hølev f. 1852 i Bovense.
15. Jens Larsen, Biskorup Mark f. 1839 i Hølev.
16. Nordlunds Bogtrykkeri udgav 1968 et særtryk af H. C. Andersens eventyr „Tommelise“ og „Boghveden“ med noter af Topsøe-Jensen. Spørgsmålet om, hvorvidt Andersen byggede „Boghveden“ på gammel folketro eller ej, afgøres ikke, men Topsøe-Jensen finder det troligt.
17. II Del, XII Kapitel.
18. Kristian Frederiksen, Aasum, f. 1836 i Rønninge.
19. „Fynske Aarbøger 1973“, side 90.
20. „Dania“ nr. 20, oktober 1897.